
Вадзім Корань

(Інстытут літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск, Беларусь)

«ТОРБА СМЕХУ...» К. ЖЭРЫ — ПОМНІК ШМАТМОЎНАЙ ЛІТАРАТУРЫ БЕЛАРУСІ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XVIII СТ.

«Торба смеху...» Караля Жэры — цікавы, арыгінальны, змястоўны, але маладаследаваны ў беларускай гуманітарнай навуцы гумарыстычны зборнік другой паловы XVIII ст. Першым з айчынных даследчыкаў звярнуў увагу на «Торбу смеху...» А. Мальдзіс, які ўбачыў у творах беларускія асаблівасці [5, с. 39–50]¹. «Торба смеху...» таксама была згадана і ў манаграфіі А. Мальдзіса «На скрыжаванні славянскіх традыцый» [4, с. 298–299], аднак мэты, якія ставіў перад сабою аўтар у даследаванні, а таксама вялікая колькасць твораў, што разглядаліся і аналізаваліся ў працы, не далі магчымасць зрабіць вычарпальны аналіз зборніка. Пазней да «Торбы смеху...» звярталіся М. Хаўстовіч [6; 7], В. Карнейчык [3; 8], В. Дзегцярэнка [2], А. Білюценка [1] і інш., аднак, улічваючы мастацкія, этнаграфічныя, гумарыстычныя вартасці зборніка, увага айчынных даследчыкаў, звернутая на яго, усё ж падаецца недастатковай.

«Торба смеху...» К. Жэры стала вядомай яшчэ ў канцы XIX ст., калі ў 1893 г. вядомы польскі этнограф і энцыклапедыст З. Глогер апублікаваў варыянт зборніка пад назвай «Ze starych szpargałów śp. Karola Żery. Frasзки i opowiadania» [11]. На пачатку выдання была змешчана прадмова ўкла-

¹ А. Мальдзіс у адным са сваіх нарысаў з кнігі «З літаратуразнаўчых вандраванняў» так згадваў працу з рукапісам «Торбы смеху...»: «Аднойчы ў адзеле рукапісаў Дзяржаўнай публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе ўвагу маю прыцягнуў тоўсты, у 416 лістоў зборнік, які значыўся пад лацінскай літарай Q і лічбамі XV, 3. Лацінска-польская назва была па-барочнаму доўгая і квяцістая: “Процьма рэчаў, торба смеху, гарох з капустай, а кожны сабака з іншай вёскі, або Кніга, якая ўключае ў сябе збор розных цікавых і мудрых, дасціпных і забаўных, сэнсоўных і сентыментальных твораў, пытанняў і адказаў, без ладу і ніякага парадку ўкладзеных дзеля ўцехі і забавы, а часам службыць кожнаму і для выратавальнага павучання, нядаўна распачатая, а да сканчэння свету не завершаная. Хто яе распачаў, таго знойдзеш у наступных радках”. А далей ішоў макаранічны польска-лацінскі верш, папацеўшы над якім з гадзіну, я расшыфраваў прозвішча аўтара: Жэра! Аднак, перагарнуўшы наступную старонку, на якой красаваўся старанна вымаляваны родавы герб Жэраў (Дубна), я зразумеў, што пацеў дарэмна<...>» [5, с. 39–40].

дальніка-выдаўца, у якой коратка распавядалася пра аўтара-складальніка зборніка і гісторыю рукапісу. У прадмове адзначалася, што З. Глогер знайшоў апраўлены ў чырвоны скураны пераплёт з раменьчыкамі для звязвання рукапіс, «пераглядаючы скрыню са старымі паперамі на паддашшы аднаго з наднарвянскіх маёнткаў» [11, с. 1]. Доўгі час гэта была адзіная публікацыя «Торбы смеху...», якая ў пэўным сэнсе з'яўлялася кананічнай, паколькі іншыя спісы не былі вядомыя.

У 1960 г. Ю. Кшыжаноўскі і К. Жукоўская-Біліп падрыхтавалі грунтоўную анталогію польскай сатыры і гумару XVI—XVIII стст. «Dawna facesja polska» [9, с. 485–536]. Сярод іншых аўтарскіх і ананімных твораў азначанага перыяду былі змешчаны 55 асобных апавяданняў з «Торбы смеху...» К. Жэры, выбар якіх быў абумоўлены, хутчэй за ўсё, літаратурным густам укладальнікаў. Гэтая публікацыя была зроблена паводле раней невядомага спіса зборніка (менавіта пра яго згадаў А. Мальдзіс), які быў адшуканы ў тагачасным Ленінградзе ў Публічнай бібліятэцы імя Салтыкова-Шчадрына (цяпер — Расійская Нацыянальная бібліятэка ў Санкт-Пецярбургу). У 1980 г. К. Жукоўская завяршыла працу, распачатую яшчэ 20 гадоў таму: яна падрыхтавала і выдала «Торбу смеху...» паводле «ленінградскага» рукапісу, аздобіўшы выданне грунтоўнымі прадмовай і каментарамі. Гэтая, зробленая з наяўнага рукапісу публікацыя была найбольш поўнай і дакладнай, паколькі рукапіс, якім карыстаўся З. Глогер падчас падрыхтоўкі выдання 1893 г., лічыўся страчаным.

Аднак у Нацыянальным архіве ў Кракаве быў выяўлены яшчэ адзін рукапіс «Торбы смеху...», з якім айчынныя даследчыкі фактычна не працавалі (для зручнасці назавем яго Кракаўскім). Хутчэй за ўсё, гэты рукапіс не быў вядомы і К. Жукоўскай, бо ў адваротным выпадку, без сумнення, ён быў бы згаданы ў прадмове і каментарых пры падрыхтоўцы публікацый 1960 і 1980 гг., а, магчыма, і выкарыстаны ў якасці асноўнага тэксту. Гэты цікавы рукапіс амаль цалкам паўтарае «ленінградскі», але, што істотна, працягваецца далей. У выданні «Торбы смеху...», якое падрыхтавана К. Жукоўскай, змяшчаецца 233 праязныя і паэтычныя творы. А. Мальдзіс, які працаваў з рукапісам, згадвае, што «ўсяго ў леныградскі рукапісны зборнік, датаваны прыблізна 1773–1798 гадамі, уключаны 233 пацешныя і павучальныя гісторыі» [5, с. 49]. У Кракаўскім рукапісе змешчана 459 асобных, пранумараваных аўтарам твораў, што ўдвая больш, чым у «ленінградскім» спісе. На вялікі жаль, у рукапісе адсутнічае пэўная колькасць старонак. Так, пры ўважлівым разглядае можна ўбачыць, што апавяданні пранумараваныя да 286-га, а наступная старонка пачынаецца ўжо з № 353. Зробленая пазней бібліятэчная нумарацыя старонак паслядоўная, таму можна зрабіць выснову, што частка рукапісу, а ў прыватнасці, 65 апавяданняў (з 287 да 352), на вялікі жаль, страчана і ўзнавіць іх на сённяшні дзень няма аніякай магчымасці. Акрамя гэтага, Кракаўскі спіс можа лічыцца больш поўным і таму, што ў ім сустракаюцца апавяданні, прапушчаныя ў «ленінградскім» рукапісе (напрыклад, апавяданне № 110 і інш.). З гэтага спіса, відаць, і была зроблена «ленінградская» копія зборніка,

а пропуск апавяданняў, хутчэй за ўсё, звязаны з няўважлівасцю капііста або, у меншай ступені, з яго пэўнай рэдактарскай дзейнасцю.

Пры дэталёвым параўнанні трох вышэй згаданых варыянтаў «Торбы смеху...» лёгка заўважыць, што два з іх, «ленінградскі» і Кракаўскі, амаль ідэнтычныя, а выданне, якое было падрыхтавана З. Глогерам, моцна ад іх адрозніваецца як паводле паслядоўнасці тэкстаў, так і паводле зместу. У свой час даследчыкі, маючы толькі дзве наяўныя публікацыі 1893 і 1980 гг., спрабавалі высветліць прычыну такой розніцы. Так, напрыклад, К. Жукоўская выказала меркаванне, што «Торба смеху...» — гэта «жывая кніга», якую працягваў пісаць кожны наступны ўладальнік, і адзначыла, што «розніца паміж тэкстам, апублікаваным Глогерам, і ленынградскім рукапісам была такой значнай і ўключала столькі розначытанняў, што іх нельга патлумачыць толькі ўмяшаннем выдаўца» [13, с. 6–7], а В. Карнейчык зазначыла, што «глогераўская версія больш нагадвае сапраўдную *silva rerum*, у якую запісвалася ўсё: гісторыі пра знаёмых, анекдоты, урыўкі з пропаведзяў ксяндзоў, песенькі, загадкі. Другі ж варыянт (публікацыя К. Жукоўскай 1980 г. — В. К.) уяўляе сабой кнігу са стройнай кампазіцыяй» [3, с. 127] і вылучыла цікавую гіпотэзу: «згаданыя выданні — гэта аўтарскія варыянты адной кнігі. Магчыма, першы з іх (публікацыя З. Глогера 1893 г. — В. К.) К. Жэра пісаў проста для сябе, занатоўваючы, на яго думку, вартае захавання, другі ж — аўтарская апрацоўка, зробленая, магчыма, па чыёйсьці парадзе ці просьбе» [3, с. 128].

Сапраўды, маючы два розныя паводле зместу варыянты зборніка, можна было меркаваць, што гэта асобныя спісы «Торбы смеху...» і спрабаваць вытлумачыць прычыны такога непадабенства, паколькі рукапіс, якім карыстаўся З. Глогер, лічыўся страчаным і не было аніякай магчымасці параўнаць паміж сабою само «глогераўскае» выданне і рукапіс, з якога яно рабілася. Аднак цяпер, калі стаў даступным трэці спіс зборніка, варты паставіць пытанне наконт адпаведнасці выдання, апублікаванага З. Глогерам, арыгінальнаму спісу, створанаму манахам-францысканцам К. Жэрам. Істотна адзначыць, што гэты трэці варыянт быў адшуканы менавіта ў зборы З. Глогера і без сумнення выкарыстоўваўся самім даследчыкам/публікатарам. Знешняе апісанне рукапісу, якое падаецца ў прадмове да выдання 1893 г., цалкам супадае з апісаннем рукапісу, які быў адшуканы ў ягоным зборы. Таму справядлівым падаецца пытанне: чаму выданне, падрыхтаванае і апублікаванае З. Глогерам, гэтак радыкальна адрозніваецца ад жэраўскага арыгінала, які меў у наяўнасці даследчык?

Можна заўважыць, што некаторыя апавяданні з глогераўскага выдання ў пэўным сэнсе змянялі сваё аблічча. Напрыклад, апавяданне «*Co usłyszał imię p. Kozieł od garbarza*»: па-першае, дыялог адбываўся непасрэдна паміж панам Казлом і гарбаром, які спрабаваў яго падмануць, у той час як у «ленінградскім» і Кракаўскім спісах пан Казёл стаяў непадалёк і чуў размову гандляра

з іншим пакупніком; па-другое, «глогераўскае» апавяданне усечанае і не мае працягу, які маецца ў астатніх спісах, што відаць на прыкладзе:

Публікацыя З. Глогера (1893)	Публікацыя К. Жукоўскай (1980)	Кракаўскі спіс (са збору З. Глогера)
– Kiep i kozioł przeciw tego barana. Pan Kozioł śmiał się potem opowiadając to, co usłyszał od owego garbarza [11, c. 138].	– Kiep i kozioł przeciwko hetaho barana. Takowe acerbum posłyszawszy pan Kozioł, jako rozumna osoba, usunął się na stronę, jakoby tego nie słyszał, i uśmiechając się rzekł: – Strzelono tu koło mnie, ale nie we mnie [12, c. 264].	– Kiep y kozioł przeciwko hetoho barana. Takowe enkomium posłyszawszy pan Kozioł, jako rozumna osoba, usunął się na stronę, jakoby tego nie słyszał, y uśmiechając się rzekł: – Strzeloną to koło mnie, ale nie we mnie [10, арк. 31 адв. (65 адв.)].

У якасці падобнага прыкладу таксама можна прывесці апавяданне, якое ў выданні 1980 г. называецца «Jako to weprz nieżywy żywego Moskala powesił», а ў публікацыі З. Глогера — «Jak weprz powesił cugana» (у рукапісах назвы апавяданняў адсутнічаюць). Паводле зместу абодва апавядання вельмі падобныя паміж сабою: аднойчы ўзімку чалавек вырашыў скрасці ў гаспадара ве-прука, якога той закалоў, абвязаў адным канцом вяроўкі сябе, другім — сваю здабычу, якую перакінуў праз высокі мураваны плот, але не змог разлічыць цяжар. І такім чынам павіслі з аднаго боку плоту чалавек, а з другога — япрук. Скончылася справа дрэнна — чалавек змерз на вялікім морозе. Аднак і тут паміж гэтымі варыянтамі ёсць значныя розначытання: па-першае, у З. Глогера злодзей — цыган, а ў выданні К. Жукоўскай і рукапісе — маскаль (магчыма, ва ўмовах палітычнага жыцця канца XIX ст. З. Глогер направіў «маскаля» на «цыгана», каб яго публікацыя прайшла цензуру, што, зважаючы на штамп «Дозволено Цензурою» ў пачатку кнігі, яна паспяхова зрабіла); па-другое, апавяданне зноў мае ўсечаны выгляд, што можна ўбачыць на прыкладах:

Публікацыя З. Глогера (1893)	Публікацыя К. Жукоўскай (1980)	Кракаўскі спіс (са збору З. Глогера)
-----	W r[oku] 1772 czyli 1773 przyszła do Kowna ciekawa wiadomość z Warszawy, że wieprz nieżywy, zabity, oprawiony powesił żywego Moskala. A to takowym miałoby się stać sposobem: <...> [12, c. 277].	W roku 1772 czyli 1773 przyszła do Kowna ciekawa wiadomość z Warszawy, że wierprz nieżywy, zabity, oprawiony powesił żywego Moskala. A to takowym miałoby się stać sposobem: <...> [10, арк. 33 адв. (70)].

-----	A tu pomnieć trzeba na przysłowie: «Wszystkiego się zarzekaj, a wisieć się nie zarzekaj», gdyż rzadko kogo niosą do grobu, a najwięcej na sznurach w dół spuszczaają, a tak, choć na pecierz, po śmierci musi powisieć. A nawet i ci, których po śmierci niosą do grobu, to oni za życia bardzo długo wisieli na pasach jeżdżąc karetami i kolaskami, a do tego i w kolebce długo się wisi. Skąd wnios[ek], że każdy podobno człowiek «wisielnik» [12, c. 278].	A tu pomnieć trzeba na przysłowie: «Wszystkaiy się zarzekiay, a wisieć się nie zarzekiay», gdyż rzadko kogo niosą do grobu, a naywięcej na sznurach w dół spuszczaają, a tak, choć na pecierz y po śmierci musi powiśić. A nawet y ci, ktorych po smierci niosą do grobu, to oni za życia barzo długo wisieli na pasach jeżdżąc karetami y kolaskami, a do tego i w kolebce długo się wisi. Zkąd wnośić: że każdy podobno człowiek «wisielnik» [10, арк. 33 адв. (70)].
-------	--	--

Параўноўваючы гэтыя варыянты аднаго твора, складаецца ўражанне, што 3. Глогер пераказаў змест сваімі словамі. Прычыну гэтага цяжка патлумачыць, улічваючы тое, што ён карыстаўся арыгінальным рукапісам К. Жэры. Разам з тым, з «глогераўскага» выдання зборніка амаль зніклі лацінамоўныя выразы, якія ў вялікай колькасці ўжываюцца на старонках двух астатніх варыянтаў «Торбы смеху...», а таксама вершы і апавяданні, напісаныя з выкарыстаннем лацінскай мовы (абавязкова трэба памятаць, што аўтар быў адукаваным чалавекам — манах-францысканец, які вучыўся ў езуіцкай школе і быў выкладчыкам у сенненскім канвенце, таму выдатна валодаў лацінскай мовай, а разам з тым польскай і беларускай, выкарыстоўваючы іх у сваім зборніку). Адсутнічаюць у выданні 1893 г. лаціна-польская макаранічная аўтабіяграфія К. Жэры (яе па-польску пераказаў 3. Глогер у прадмове да кнігі) і вершаваная прадмова да чытача.

Варта адзначыць, што ў сваёй прадмове 3. Глогер звярнуў увагу, што гумарыстычная і этнаграфічная вартасці зборніка схілілі яго да рэдагавання і скарачэння «для магчымасці яго выдання» [11, с. 4]. Цяпер жа, маючы магчымасць параўнаць глогераўскі зборнік з абодвума рукапісамі, можна казаць не толькі пра рэдагаванне і скарачэнне, але і пра дапаўненне іншымі матэрыяламі (апавяданнямі, прыказкамі, казаннямі святароў), бо інакш нельга патлумачыць з’яўленне твораў, якія адсутнічаюць у арыгінальным зборніку. 3. Глогер фактычна ахвяраваў зместам арыгінальнай «Торбы смеху...» і дадаў іншыя цікавыя творы, што, на яго думку, дапоўняць выданне і зрабляць яго больш багатым і цікавым у літаратурным і этнаграфічным плане. На вялікі жаль, падчас глогераўскага рэдагавання/перапрацоўкі зніклі беларускія асаблівасці, якіх дужа багата ў рукапісах «Торбы смеху...» і якія рабілі зборнік больш жывым, дадавалі яму квяцістасці, каларыту, арыгінальнасці і дазвалялі

бачыць за творамі як асобу аўтара/складальніка, так і эпоху, у якую той жыў і ствараў.

У выданні 1893 г. яўна прасочваецца ўдалая спроба З. Глогера лакалізаваць зборнік у пэўных геаграфічных межах і зрабіць месцам дзеяння апавяданняў, змешчаных у ім, выключна Падляшша. Сапраўды, зборнік у варыянце З. Глогера ўспрымаецца як своеасаблівая падляшская гумарыстычная хроніка: Візна (Візская зямля), Цэхановец, Замбрув, Дарагічын (Дарагічынская зямля), Ломжа (Ломжынская зямля), Браньск, Бельск (Бельская зямля) і інш. Усе гэтыя населеныя пункты знаходзяцца ў непасрэднай блізкасці адзін ад другога. Магчыма, гэта звязана з месцам нараджэння як аўтара зборніка (К. Жэра нарадзіўся ў вёсцы Тварогі Выпыхі на Падляшшы), так і самога З. Глогера (нарадзіўся ў вёсцы Тыборы-Камянка на Падляшшы). Гэтыя вёскі маюць паміж сабою адлегласць каля 50 кіламетраў, што не так далёка адна ад другой. Магчыма, гэтая акалічнасць і зацікавіла З. Глогера: ён убачыў у падляшскім паходжанні аўтара і ў самім зборніку магчымасць па-мастацку апісаць сваю малую радзіму. Адсюль, відаць, паходзяць назвы раздзелаў з прыказкамі, прымаўкамі і загадкамі, якім укладальнік даў назвы «Przysłowia o zagrodowej szlachcie podlaskiej i mazowieckiej», «Przysłowia od imć panów Kaspra Doliwy podsędką wizk[iego], Wojciecha Rydzewskiego stol[nika] wizk[iego], Kaspra Morawskiego komor[nika] nurs[kiego] i Andrzeja Downarowicza ches[nika] wizkiego», «Przysłowia zapisane tu od starych ludzi» і «Zagadki od białogłów zapisane tu». Са зместу зборніка відаць, што «запісаныя тут» — гэта менавіта ў пэўнай мясцовасці на Падляшшы. Беручы пад увагу гэтыя акалічнасці, перамяшчэнне З. Глогерам падзеяў твораў у пэўную геаграфічную прастору падаецца праяўленнем своеасаблівага рэгіянальнага патрыятызму.

Для ілюстрацыі прывядзем некалькі прыкладаў з твораў па трох вядомых спісах «Торбы смеху...»:

Публікацыя З. Глогера (1893)	Публікацыя К. Жукоўскай (1980)	Кракаўскі спіс (са збору З. Глогера)
I. Napis na bramie Jeden ziemianin w powiecie Zambrowskim, choć malej fortuny dziedzic, ale skrzętny i zasobny, wymalował na swojej bramie człowieka młócaącego snop zboża i dał taki napis: Gdy własny snop cepem walę, Nie dbam o bogacza wcale [11, c. 36].	I. Prszypowieść ruska U lichoho bartnika i med horkij. W Pińskim jeden szlachcic mający rozum, z jaki taki mająteczek, kazał na swojej bramie odmalować człowieka z cepem młócaącego snop żyta i pod nim dał taki napis: Nasieru bohaczu, Koli svoj snop młoczcu [12, c. 106].	I. Prszypowieść ruska U lichoho bartnika y miod horkij. W Pińskim jeden szlachcic mający rozum y jaki taki mająteczek, kazał na swojej bramie odmalować człowieka z cepem młócaącego snop żyta y pod nim dał taki napis: Niesieru bohaczu, Koli swoy snop młoczcu [10, арк. 13 (27)].

2. Do jednej gospody na trakcie z Węgrowa do Drohiczyzna zajechał na nocleg imć pan Bykowski [11, c. 11].	2. Do jednej karczmy przyjechał na nocleg pan Bykowski [12, c. 217].	2. Do jednej karczmy przyiachał na nocleg Pan Bykowski [10, арк. 26 (53)].
3. U pana Jeziorkowskiego, podwoiewodzego nurskiego, widziałem parawan, na którego jednym składzie odmalowane były dwie ręce, złożone w górę jak modlitwy, i pod nimi napis: Deo sic, czyli do Boga tak [11, c. 111].	3. Mieszkając ja w Pińsku byłem w dworze wielmożnego Frąckiewicza eks-postarosty, a potem szambelana J.K.M., i postrzegłem na składanym parawanie takowe odmalowania. Na jednym składzie parawana odmalowano dwie rąk złożonych w górę podniesionych i pod nimi taki napis: Deo sic! [12, c. 175].	3. Mieszkając ja w Pińsku byłem w dworze wiel(możnego) Frąckiewicza ex-postarosty, a potym szambelana J.K.Mci, y postrzegłem na składanym parawanie takowe odmalowania. Na jednym składzie parawana odmalowano dwie rąk złożonych w gore podniesionych i pod nimi taki napis: Deo sic! [10, арк. 20 адв. (42)].

Аднак разам з тым істотна адзначыць, што 3. Глогер, магчыма, разумеючы, што яго выданне не з'яўляецца у поўным сэнсе дакладнай копіяй арыгінальнага зборніка, даў яму альтэрнатыўную назву — «Ze starych szpargałów śp. Karola Żery = Са старых запісаў святой памяці Караля Жэры».

Такім чынам, на сённяшні дзень вядомыя тры варыянты «Торбы смеху...» К. Жэры. Найбольш поўным з'яўляецца Кракаўскі спіс са збора 3. Глогера, які адшуканы і захоўваецца ў Нацыянальным архіве ў Кракаве. Вельмі верагодна, што з яго ў XIX ст. была зроблена скарачанае «ленінградская» копія (цяпер знаходзіцца ў Санкт-Пецярбургу), на што паказвае розная колькасць апавяданняў, а таксама пропускі, зробленыя ў «ленінградскім» спісе. Паводле гэтага спіса К. Жукоўскай былі падрыхтаваны дзве публікацыі: выбраныя апавяданні ў польскай анталогіі сатыры і гумару XVI–XVIII стст. «Dawna fasescja polska» (1960) і ўласна «Торба смеху...» (1980). У святле двух вышэй згаданых спісаў варыянт «Торбы смеху...», падрыхтаваны і апублікаваны 3. Глогерам у 1893 г., выклікае пытанні, бо зусім адрозны ад іх паводле зместу і структуры. Асновай гэтага выдання, безумоўна, з'яўляецца той сапраўдны спіс «Торбы смеху...» К. Жэры, які быў у свой час адшуканы даследчыкам, потым лічыўся страчаным і, у рэшце рэшт, выяўлены ў глогераўскім зборы ў Нацыянальным архіве ў Кракаве. Разам з тым можна канстатаваць, што гэтае выданне з'яўляецца скарачаным і моцна і бязлітасна адрэдагаваным выдаўцом варыянтам «Торбы смеху...», пра што яскрава сведчаць рукапісы зборніка, якія захаваліся да нашага часу.

Літаратура

1. Билотенко, Е. И. Романтическая шляхетская гавэнда в польской прозе XIX века: монография / Е. И. Билотенко ; науч. ред. С. Ф. Мусиенко. — Гродно: ГрГУ, 2008. — 135 с.
2. Дзегцярэнка, В. У. Літаратурныя і фальклорныя традыцыі ў творчасці Караля Жэры і Юзафа Бакі / В. У. Дзегцярэнка // Весці БДПУ. Сер.1. — 2006. — № 4. — С. 100–103.
3. Карнейчык, В. Два выданні «Торбы смеху» Караля Жэры / В. Карнейчык // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта: навук. зб. — Мінск, 2003. — Вып. 4. — С. 125–128.
4. Мальдзіс, А. На скрыжаванні славянскіх традыцый / А. Мальдзіс. — Мінск: Навука і тэхніка, 1980. — 352 с.
5. Мальдзіс, А. «Торба смеху» Кароля Жэры / А. Мальдзіс // 3 літаратуразнаўчых вандраванняў: нарысы, эсэ, дзённікі — Мінск, 1987. — С. 39–50.
6. Жэра, К. 3 «Торбы смеху» // Беларуская літаратура XVIII–XIX стагоддзяў: зб.тэкстаў / склад. і аўтар камент. М. В. Хаўстовіч. — Мінск, 2000. — С. 43–55.
7. Жэра, К. 3 «Торбы смеху» Караля Жэры / Прадм. і пер. з польск. М. Хаўстовіча // Шляхам гадоў: гісторыка-літаратурны зборнік. — Мінск, 1993. — С. 118–125.
8. Жэра, К. Фрашкі і аповяданні / К. Жэра ; пер. з польск. і паслясл. В. Карнейчык // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта: навук. зб. Вып. 5. — Мінск: ВТАА Права і эканоміка, 2004. — С. 139–143.
9. Dawna facecja polska (XVI–XVIII w.) / opracowali J. Krzyżanowski i K. Żukowska-Billip. — Warszawa: MCMLX Państwowy Instytut Wydawniczy, 1961. — 647 s.
10. Vorago rerum. Torba śmiechu. Groch z kapustą. A każdy pies y innej wsi... // Archiwum Narodowe w Krakowie. — 29/678 — Zbiór Zygmunta Glogera. — № ZZG 804.
11. Ze starych szpargałów śp. Karola Żery. Fraszki i opowiadania. / wyd. Z. Gloger. — Warszawa, 1893. — 257 s.
12. Żera, K. Vorago rerum. Torba śmiechu. Groch z kapustą. A każdy pies y innej wsi... / K. Żera ; wstęp, koment. i oprac. Kazimiera Żukowska. — Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. — 299 s.
13. Żukowska, K. Żera, czyli u źródeł autentyku gawędy szlacheckiej / K. Żukowska // Vorago rerum. Torba śmiechu. Groch z kapustą. A każdy pies y innej wsi... / K. Żera. — Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. — S. 5–22.